

Зборник на трудови бр.16

**НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

ISSN 0351-1774

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

**БИТОЛА
2012**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Лиљана Христова
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора
Зоран Алтипармаков

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Превод на англиски: Силвана Петрова Насух
Лектор: Стево Гаџовски
Компјутерска подготовка: Јове Парговски
Печати: Гутенберг Битола

Со мислење на Министерството за култура на Република Македонија, списанието Зборник на трудови на Заводот за заштита на спомениците на културата и музеј Битола е ослободено од плаќање на данок на промет.

СОДРЖИНА:

Александар Миткоски ТРИ НОВИ ПРАИСТОРИСКИ ЛОКАЛИТЕТИ ОД ПРИЛЕПСКО.....	7
Душко Темелкоски, Александар Миткоски АНТИЧКО МАКЕДОНСКИ ЛОКАЛИТЕТИ ВО ПРИЛЕПСКИОТ РЕГИОН	19
Снешка Лакалиска УНИКАТНА ПОКЛОНИЧКА ИКОНА НА ПЛАТНО ВО СОБОРНИОТ ХРАМ “СВ.ДИМИТРИЈА”, БИТОЛА, ПРВА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК	39
Драган Георгиев БИТОЛЧАНИ ВО ВИОРОТ НА БАЛКАНСКАТА ВОЈНА - БИТОЛЧАНИ ВКЛУЧЕНИ ВО МАКЕДОНСКО- ОДРИНСКОТО ОПОЛЧЕНИЕ (1912-1913).....	51
Александар Литовски МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНООСЛОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕЊЕ ОД ВАРДАРСКИОТ ДЕЛ И МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА (АВГУСТ - СРЕДИНАТА НА ОКТОМВРИ 1944 ГОДИНА).....	63
Рубинчо Белчески МЕМОРИЈАЛЕН МУЗЕЈ „11 ОКТОМВРИ 1941“ – ПРИЛЕП.....	79
Никола Миновски ХЕРОИНИТЕ ОД СЕЛО ЛЕРА, БИТОЛСКО.....	91
Катерина Мирчевска, Љубица Јанчева ДЕТСКИОТ ДОМ „ЛАЗО ТРПОВСКИ“ ВО БИТОЛА: ЕДНА НОВА АДРЕСА НА ДЕЦАТА ЕВАКУИРАНИ ОД ГРЦИЈА.....	103
Македонка Митрова МИРЦШТЕШКИТЕ РЕФОРМИ ОД 1903 ГОДИНА: ПОДГОТОВКА ЗА ПОДЕЛБА НА ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА И СОЗДАВАЊЕ НА АЛБАНСКАТА ДРЖАВА	115
Роберто Тајковски ГЕРМАНСКИТЕ АКТИВНОСТИ ЗА ОРГАНИЗИРАЊЕ НА МЕСНАТА САМОЗАШТИТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА ВО 1944 ГОДИНА	127

Елизабета Павковиќ МУЗЕОЛОШКИ ОСВРТ НА НА ТЕМАТСКАТА ИЗЛОЖБА „СВИЛЕНА НИШКА“.....	141
Мери Стојанова ПРАЗНУВАЊЕ НА СЕЛСКАТА СЛАВА ВО ПРЕСПА -ТРАДИЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ВО СОВРЕМЕНИ УСЛОВИ	151
Драгица Чекоровска НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА ВО ПОВАРДАРИЕТО.....	165
Зоран Алтипармаков, Надежда Ѓеоргиева УРБАНИОТ РАЗВОЈ НА ГРАДОТ БИТОЛА ВО КОНТЕКСТ СО ИСТОРИСКО УРБАНИОТ РАЗВОЈ НА СТАРАТА БИТОЛСКА ЧАРШИЈА.....	169
Славица Крстиќ ДВОЈНА ЦРКВА ВО СУВ ОРАХ, КУМАНОВСКО, (СВ. ЃОРЃИ И СВ. НИКОЛА).....	195
Ефросинија Паревска ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО СЕЛО МОКРЕНИ, ЛЕРИНСКО, Р. ГРЦИЈА – СЛИЧНОСТИ ВО ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО ПЕЛАГОНИСКИОТ РЕГИОН, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	215
Ѓорѓи Димовски - Цолев БАЛКАНСКИТЕ И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА ВО МАКЕДОНИЈА И ФИЛАТЕЛИЈАТА.....	219
Лидија Достовска СОСТОЈБАТА НА ДВИЖНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – БИТОЛА.....	235
Владо Ѓорески ОСВРТИ: БАЛКАНСКИ ПАРАЛЕЛИ - ДАДО ЃУРИЌ, БАЛКАНСКИОТ ПРОРОК И МОНУМЕНТАЛНОСТА КАЈ ДУШАН ЦАМОЃА	243

Вовед

Почитувани читатели!
Почитувани колеги!

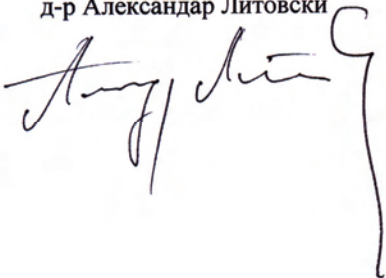
Сметајќи дека публикувањето на стручни и научни трудови од областите поврзани со заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, односно од музеологијата, археологијата, историјата, историјата на уметноста, етнологијата, фолклористиката... и другите сродни дисциплини, е од исклучителна важност за запознавање на јавноста со достигнувањата во овој сегмент од културното и научното живеење, по неколкугодишна пауза, решихме да издадеме нов број од "Зборник на трудови" на Националната установа - Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола.

Ова списание има за цел да промовира изворни материјали или сознанија кои ќе бидат стручно и научно издржани и ќе придонесат за објективно согледување на одредени прашања и проблеми од научните области на кои се однесуваат. Настојваме во целост да ја испочитуваме традицијата на "Зборникот на трудови", што значи дека во овој шеснаесетти број ги задржуваме графичките и техничките перформанси кои списанието ги има од почетокот на неговото издавање во далечната 1979 година.

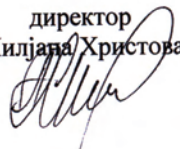
Со искрена надеж дека ќе бидеме во можност и во наредните години континуирано да продолжиме да го издаваме ова наше стручно списание, колегите од сродните стручни институции, но и оние од пошироката научна заедница во Република Македонија, ги повикуваме на активна соработка, а на читателите им изразуваме благодарност за вниманието кои ни го укажуваат!

Битола, 2012 година

Председател на Редакцискиот одбор
д-р Александар Литовски

директор
Лилјана Христова

Македонка Митрова¹

МИРЦШТЕШКИТЕ РЕФОРМИ ОД 1903 ГОДИНА: ПОДГОТОВКА ЗА ПОДЕЛБА НА ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА И СОЗДАВАЊЕ НА АЛБАНСКАТА ДРЖАВА

Апстракт: Целта на оваа статија е преку историската анализа на Мирцштитешките реформи од 1903 година да се согледаат дипломатските чекори на големите сили во однос на подготвувањето на терен за поделбата на османлиска Македонија и создавањето на албанската држава.

Клучни зборови: Мирцштитешки реформи, османлиска Македонија, османлиско Косово, османлиски Санџак, Австро-Унгарија.

Мирцштитешката програма за реформи од есента 1903 година, несомнено, била една од најкрупните меѓународни акции преземени од страна на големите сили во османлиска Македонија. Таа дошла како резултат на влошените внатрешни прилики во Македонија по Илинденското востание. Вистинската цел на реформската програма, официјализирана со намена да се подобри положбата на населението и да се смири бунтовната провинција, било воспоставување неофицијализиран протекторат на големите сили врз османлиска Македонија.² Во таа смисла, реформската програма на Австро-Унгарија и Русија, српскиот пратеник во Цариград, Јован Христиќ, ја оквалификувал како „кондоминиум од типот на англо-францускиот за Египет.“³

Реформската програма била донесена во октомври 1903 година во малото штаерско место - Мирцштег во Австрија. Оваа програма ја

¹ Проф. д-р Македонка Митрова, Институт за национална историја, Григор Прличев, бр. 3, Скопје; Прашка 76а, Скопје; m.mitrova@yahoo.com

² Трите западноевропски сили: Велика Британија, Франција и Италија биле далеку од помислата да дозволат повторување на Берлинскиот договор од 1878 година, односно случајот со австроунгарската „пацификација“ на Босна и Херцеговина. Затоа во врска со прашањето за реформите во османлиска Македонија настапиле заеднички. Нивната цел била да ги спречат Австро-Унгарија и Русија преку реформската акција да не се здобијат со ексклузивно влијание во Османлиската Империја.

³ Михајло Миноси, „Српско-бугарските односи и македонското прашање непосредно по Илинденското востание“, *Историја XXIII*/ 1-2, Скопје 1987, 53.

потпишале рускиот цар Николај II и австроунгарскиот Франц Јосиф I. Главните точки на реформската програма се содржеле во следново:

„1. За да се воспостави контрола на дејноста на местните османлиски власти во врска со примената и спроведувањето на реформите треба да се назначат при Хилми - паша посебни граѓански агенти од Русија и Австро-Унгарија, кои ќе бидат обврзани насекаде да го придружуваат главниот инспектор. Нивната задача би била да го свртуваат вниманието на Хилми-паша за потребите на христијанското население, да им укажуваат на злоупотребите на местните власти, да им ги предаваат соодветните претставки на амбасадорите во Цариград и да ги известуваат своите влади за сè што се случува во земјата.

2. Задачата за реорганизација на жандармеријата во трите вилаети ќе му биде наложена на генерал од странска националност. Тој би бил во служба на императорската османлиска влада и би бил опкружен со воени лица од земјите потписнички на програмата. На воените лица би им биле дадени одделни реони на кои тие би дејствувале како контролори, инструктори и организатори. На тој начин, тие истовремено би можеле да го следат однесувањето на војската кон населението.

3. Веднаш штом ќе се воспостави мир во земјата, ќе треба да се бара од османлиската влада промена на територијалното разграничување на административните единици заради поправилно групирање на одделни националности. (подвлечено од М. М.)

4. Истовремено треба да се постави барање за реорганизација на административните и судските институции, при кои би било пожелно да му се овозможи пристап на месното христијанско население. Затоа што на овој начин би се придонело за развојот на месната самоуправа.“⁴

Со Мирцштешкиот договор било предвидено да се формираат и мешани христијанско - муслимански комисии кои требале да ги разгледуваат престапите извршени за време на востаничките настани. Потоа биле уредувани некои прашања во врска со побегнатото христијанско население од деловите зафатени со востанието и обновување на нивните домови. Исто така, било предвидено

⁴ Александар Христов, Јован Донеv, *Македонија во меѓународните договори 1875-1919*, Скопје 1994, Док. 23, 149-152; Глигор Тодоровски, *Реформите на големите европски сили во Македонија (1829-1909)*, кн. 2, Скопје 1984, 44-46.

ослободување од едногодишно плаќање на секакви даноци за ова население. И, бидејќи поголемиот дел од насилствата биле извршени од илаве (редифи од втор ред) и од башибозукот (нерегуларна османлиска војска), неопходно било истите да бидат распуштени и да не се дозволи нивно повторно формирање.

Аналитички согледано, целата програма била сконцентрирана на два основни пункта. Прво, преку реформирање на османлискиот безбедносно-правен и финансиски систем требало да се обезбеди сигурноста на населението и, второ, преку спроведување на третиот член да се изврши кантонизација на бунтовната провинција, со што процесот на нејзината делба би одел што е можно полесно. Истовремено, важна била тенденцијата преку овој еволутивен пристап на спроведување на реформи да се изврши пацификација на османлиска Македонија, истиснувајќи ја Македонската револуционерна организација од улогата на заштитник на интересите на македонското население.

Мирцштешката реформска програма се однесувала исклучиво за териториите на Солунскиот, Битолскиот и Косовскиот (Скопскиот) вилает⁵, што значи, на целата етничко - географска територија на османлиска Македонија, но и територијата на османлиско Косово и османлиски Санџак, како и на некои делови од територијата на османлиска Албанија. При крајот на месецот ноември 1903 година, Високата Порта, начелно, ја прифатила програмата, задржувајќи го правото да преговара со нејзините подносителите за да се постигне согласност за сите детали при нејзината примена. На функцијата при Хилми паша биле поставени т.н. цивилни агенти: рускиот претставник Николај Демерик и австроунгарскиот претставник Милер фон Рогај. Истовремено, биле именувани и странските офицери задолжени за реформирање на османлиската жандармерија во трите вилаети. За раководител на офицерскиот состав бил поставен италијанскиот генерал Де Џорџис.

⁵ Во септември 1888 година седиштето на вилаетот од Приштина бил преселен во Скопје, по што овој вилает станал познат и под името Скопски вилает. – Драги Ѓоргиев, „Малешевијата во административното уредување на Османлиската Империја (1877-1897)“, *Малеш 100 години по Димитар Поп Георгиев Беровски, минато, сегашност и иднина*, Берово 2007, 41.

Третата точка од Мирцштешката програма за реформи ги задолжувала ангажираните субјекти да ги поделат трите вилаета (Солунскиот, Битолскиот и Косовскиот/Скопскиот) на нови административни реони. Оваа реформска мерка предизвикала најмногу дискусија меѓу големите сили, при што дошле до израз нивните спротивни економски и политички интереси во однос на овој европски дел од османлиската држава. Во тој контекст, не бил помал и интересот на балканските држави кои веќе ги имале покажано своите завојувачки тенденции кон територијата на османлиска Македонија. Со оваа мерка, сите балкански земји гледале можност за некакво „групирање на националностите“ во Македонија, што ќе им се овозможило во крајна косеквенца во поделбата на интересни сфери на влијание или во проектираната трајна поделба на македонската територија.⁶

Имено, третата точка од реформската програма произлегла од една сосема погрешна историска оценка на големите сили. Произлезена од поставеното равенство меѓу термините: милет и нацијата. Османлискиот милет, како специфичен систем на управување, не носел општествени карактеристики на оформена нација, туку само припадност кон одредена религиозна заедница. Во случајов и т.н. „Срби, Бугари и Грци“, всушност, биле само православни македонски верници. Тргнувајќи од оваа парадигма, големите сили ѝ го одземале правото на автентичност и сувереност и на Македонската револуционерна организација. Всушност, токму оваа точка од програмата, наместо смирување, предизвикала и придонела за натамошното влошување на состојбите во Македонија по Илинденското востание. Новото административно распределување, кое требало да изврши некакво ново „групирање на националностите“, предизвикало мошне големо раздвижување на соседните балкански пропаганди во османлиска Македонија. Така, голем број на села, кои дотогаш припаѓале на една црковна заедница (егзархиска, српско - патријаршиска и грчко - патријаршиска), насилно биле префрлувани од една во друга јурисдикција, со цел да се обезбеди „мнозинството“ на таквата „националност“ во селото. Токму од оваа бројност на „националноста“ ќе зависело натамошното воведување на реформите, односно секоја странска пропаганда настојувала да обезбеди што

⁶ Радослав Попов, *Австро-Унгарија и реформите в Европејска Турција 1903-1908*, Софија 1974, 74-75.

поголем број свои црковни приврзаници во административните совети пред османлиските местни органи на власта. Оваа трета точка кај балканските политички кругови иницирала вложување многу сили и средства во вооружената пропаганда, како поефикасна форма на делување во османлиска Македонија што ќе резултира и со создавањето на балканските паравоени чети.

Во јануари 1904 година, рускиот воен пратеник во Цариград, генералот Калнин, му соопштил на српскиот воен пратеник во Цариград, потполковникот Лешјанин, дека Комисијата, (составена од воени пратеници на големите сили), покрај другото, имала за задача да го изучи и прашањето за поделба на трите вилаета на жандармериски сектори. Оттука произлегла потребата да биде формиран еден нов санџак во „Стара Србија“ (се мисли на османлиските Косово и Санџак), во кои би влегле Призрен, Пеќ, Нови Пазар, Плевлје и други места на таа територија.⁷ Како причина за формирањето на овој нов санџак било истакнато присуството на големото мнозинство на Албанци и т.н. Срби - муслимани. Во тој санџак, што било многу значајно за Кралството Србија, не требало да се применуваат реформите, туку тој би останал под директна и непосредна управа на османлиската држава. Како основа за ова мислење, на воената комисија ѝ послужила некоја австриска воена карта, изработена во Виена, во која била претставена бројната состојба на населението, на одделни „националности“ по селата и градовите. Имено, според овие статистички податоци, на територијата на османлиско Косово и османлиски Санџак, бил воочен неповолниот сооднос на српското христијанско население во споредба со албанското и т.н. српско-муслиманско население. Всушност, разбирливо било дека во оваа иницијатива дошла до израз заинтересираноста на Австро-Унгарија за овие територии; потоа, нејзиниот непријателски однос кон српската држава⁸ и противречните интереси на Австро-Унгарија кон Италија.⁹

⁷ *Документи о спољној политици краљевине Србије 1903-1914*, књ. I, св. 1, Београд 1991, Док. 525, 959.

⁸ По извршениот мајски преврат во 1903 година, во Кралството Србија дошло до промена на династиите, со што настапила и нова надворешна ориентација на државата. Новиот крал Петар Караѓорѓевиќ започнал да води русофилска политика. Поради ова, српската држава почнала да доаѓа во отворен судир со тенденциите на австроунгарската политика која се стремела за политичко и економско влијание кон југот на Балканскиот Полуостров.

Српската влада не го сметала овој предлог за реален и, според неа, не требало да се дозволи „терор над малцинството“, затоа што тоа не им служело на честа на големите сили, кои, наводно, се зазеле дека ќе воведат „ред и мир“ во европскиот дел на Османлиската Империја. Во врска со ова прашање, Министерството за надворешни работи на Србија, (односно Политичкото одделение), од 3 февруари 1904 година (ст. стил), испратило едно подолго писмо на српскиот дипломатски претставник во Цариград, Ѓорѓе Симиќ. Во него, во детали бил објаснет ставот на Министерството, односно на српската влада по тоа прашање. Истовремено му било укажано на Ѓ. Симиќ да инсистира на користење и на други публикации и објавени статистички податоци, што го обработувале прашањето за бројната состојба на населението во османлиско Косово и османлиски Санџак.¹⁰ А, не само понудената изработена воената карта во Виена.

Австро-Унгарската Империја, раководејќи се од своите политички и економски интереси и настојувајќи да ги искористи реформите во трите вилаета за свои, пред сè, државни интереси, преку својот претставник Хајнрих Фон Каличе во Цариград, официјално го поставила прашањето пред воената комисија за исклучувањето на Плевјанскиот, Новопазарскиот, Пеќскиот, Призренскиот и Приштинскиот санџак од Косовскиот (Скопскиот) вилает, т.е. од Мирџштешката програма за реформи. Имено, Х. Каличе со сета сила

⁹ Уште во периодот на 1900-1901, постоела дипломатска преписка помеѓу Италија и Австро-Унгарија во којашто било поставено прашањето за автономија на териториите со мнозинско албанско население. Но, и двете земји се договориле идната автономна албанска област да не биде под ничие покровителство. Во процесот на донесувањето и спроведувањето на Мирџштешките реформи, австроунгарската дипломатија ретерирала од овој став. Поради овие причини, дошло до судир на противречните интереси на Австро-Унгарија и Италија, кои сакале да обезбедат свои сфери на влијание во оние реони на трите вилаета, каде нивниот интерес бил најголем. Имено, нивниот судир најмногу се изразил во однос на оние делови од територијата на османлиска Албанија кои влегувале во Битолскиот вилает, дури и врз територијата каде се наоѓало мешано население (српско и албанско), како што било османлиско Косово (во составот на Косовскиот/Скопскиот вилает). Оттука, била присутна и големата заинтересираност на Италија во однос на реформската акција во трите вилаета, бидејќи се плашела од можната идна воена интервенција на Австро-Унгарија на Балканскиот Полуостров. – Г. Тодоровски, *Србија и реформите во Македонија*, Скопје 1987, 166.

¹⁰ Михајло Војводић, *Србија и балканско питање (1875-1914)* Нови Сад 2000, 296.

на своите аргументи тврдел дека османлиско Косово и османлиски Санџак немале потреба од реформи, укажувајќи дека веќе била извршена промена на етничкиот состав на населението на штета на Србите. Со телеграма од 3 февруари 1904 година (ст. стил), Министерството за надворешни работи на Кралството Србија било информирано од Ѓ. Симиќ, дека на австроунгарскиот сектор ќе му припаднат токму оние територии од Косовскиот (Скопскиот) вилает врз кои српската држава претендирала и коишто спаѓале во нејзина интересна сфера. Тоа биле областите на: Качаник (османлиско Косово); Куманово, Кратово, Крива Паланка, Скопје (османлиска Македонија). Но, од друга страна, и сите територии западно од Качаник биле исклучени од спроведувањето на реформите.¹¹ Поради ова, српските дипломатски претставници мошне активно се ангажирале во уверувањето на претставниците на големите сили од потребата и териториите на османлиските Косово и Санџак да бидат вклучени во процесот на реформите. Главната политичка артикулација на српската држава била следнава: „Ако Австро-Унгарија се зацврсти во Стара Србија (се мисли на Косово и Санџак - М.М.), ќе одзвони не само на српското обединување - туку и на словенството на Балканскиот Полуостров. Денеска, од политичка гледна точка, нема поважен предел од Стара Србија и затоа се повикани сите заинтересирани да се спротистават на зацврстувањето на австриското влијание и ширењето на пангерманизмот на Балканот и преку него и во Мала Азија.“¹²

Конкретно по ова прашање, Кралството Србија презело широка дипломатска акција во главните градови на големите сили, ангажирани во реформската акција во трите вилаета. Од Рим се огласил и Милован Миловановиќ, а од Санкт Петербург, Мирослав Спалајковиќ, кои информирале за нивните демарши кај соодветните влади во врска со поделбата на вилаетите на жандармериски сектори, а особено заради исклучувањето на поголемиот дел од „Стара Србија“ од процесот на реформите. Меѓутоа, проблемот со поделбата на вилаетите на сектори, сè уште не бил решен, што зборува за сложеноста на оваа задача. Тоа му овозможило на Кралството Србија и натаму да дејствува на дипломатски план за да издејствува промена на поделбата на

¹¹ *Документи о спољној политици краљевине...*, Док. 527, 967.

¹² *Истото*, Док. 525, 964.

жандармериски сектори во османлиска Македонија и за вклучувањето на османлиско Косово и османлиски Санџак во реформскиот процес. Меѓутоа, сепак, по многуте дискусии меѓу големите сили и Високата Порта, Скопскиот санџак, односно сектор, бил доделен на австроунгарските офицери; Драмскиот на англиските; Солунскиот на руските; Битолскиот на италијанските; а Серскиот на француските, со што завршила една мошне значајна етапа од подготовките за примена на Мирџштешката програма за реформите во османлиска Македонија. Така, од реформскиот процес биле исклучени: неколкуте санџаци на Косовскиот (Скопскиот) вилает, што претходно, според ревизијата на Берлинскиот договор, Австро-Унгарија имала право да држи свои воени гарнизони (Сјеница, Нови Пазар, Плевље);¹³ потоа, три санџаци со мешано албанско и српско население (Пеќ, Призрен и Приштина) и од Битолскиот вилает санџаците: Серфиџанскиот, Елбасанскиот, Дебарскиот и поголем дел од Корчанскиот, каде што претежно, или во своето големо мнозинство, биле населени со албанско население.¹⁴ Главната аргументација на австроунгарската дипломатија за вадење на овие области од реформската програма, покрај промената на етничкиот состав на населението, била и следнава: жителите од овие предели не земале учество во „христијанското востание“ (се мисли на Илинденското востание - М.М.) и затоа овие региони немале потреба да бидат вклучени во процесот на реформи.¹⁵ На тој начин, Австро-Унгарија покажала дека таа ја имала доминантната улога во реформската акција во европскиот дел на османлиската држава. Овој политички ангажман на австроунгарската држава покажува дека точката три од реформската програма, која се однесувала на некакво поправилно „групирање на националностите“, всушност, била нејзина

¹³ Австроунгарскиот претставник во Санкт Петербург, Ерентал, во февруари 1904 година, ја дал следната изјава: „Повторив дека во санџакот Нови Пазар, каде што нам ни е дадено право на окупација, Австро-Унгарија не допушта реорганизација на жандармеријата од странски офицери и дека таму моментално нема да има никаква промена.“ – *Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903-1909*, (избор и превод на документи Ѓорѓи Стојчевски, редактор Михајло Миноски). Скопје 2002, Док. 41, 157.

¹⁴ *Австриски документи за реформската...*, Док. 7, 72; М. Војводић, *Србија и балканско...*, 293; Р. Попов, *Австро-Унгарија и реформите...*, 82; Г. Тодоровски, *Реформите на големите европски сили...*, 157.

¹⁵ *Австриски документи за реформската...*, Док. 36, 143-146.

инвенција и интервенција. Затоа што областите каде што имало мнозинско албанско население ги извадила од реформската програма и со тоа истовремено сакала да постигне заокружување и маркирање на идната автономна албанска територија. Преку оваа акција на австроунгарската дипломатија јасно се согледува и концептот на територијалноста и етничкиот простор коишто се мошне значајни при формирањето на посебниот политички ентитет, т.е државата.¹⁶ Нормално, австроунгарската дипломатија оваа акција не ја правела од некаков посебен политички алтруизам кон албанското население, туку заради своите економски и политички интереси на Балканскиот Полуостров. Во контекст на ова е и изјавата на австроунгарскиот министер на надворешни работи Голуховски дадена во октомври 1903 година. Во неа стои следново: „Некое подобро опфаќање на националните групи со помош на соодветна модификација на границите на санџаците за нас би било многу пожелно и од причина што со тоа би била дадена можност да се одделат чисто албански подрачја што сега им припаѓаат на Скопскиот и Битолскиот вилает и тие, според мнозинството на населението, да се обединат со Скадарскиот и Јанинскиот вилает населен со Албанци.“¹⁷ Имено, според горенаведените историски факти и анализи, слободно може да се заклучи дека преку оваа акција Австро-Унгарија започнала да го подготвува политичкиот проект за создавањето на албанската држава. Овој проект, таа успеала да го реализира нешто подоцна, т.е. на Лондонската мировна конференција во 1912 година, која, всушност, го санкционирала завршувањето на Првата балканска војна. Така, под менторство на австроунгарската дипломатија била формирана албанската држава во 1912 година, но без територијата на Косово. Последнава област, под притисок на руската дипломатија, влегла во составот на српската држава, додека територијата на Санџак била поделена меѓу Црна Гора и Србија.

Што се однесува за територијата на Македонија, големите сили со Мирцштешките реформи ги поттикнале и им помогнале на балканските земји да се подготват за остварување на своите

¹⁶ За ова пошироко види кај George W. White, *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe*, published in the United States of America Rowan&Littlefield Publishers, Inc. 2000.

¹⁷ *Австриски документи за реформската...*, Док. 3, 62.

територијални претензии кон неа. Така, со Балканските војни (1912-1913) и со Букурешкиот мировен договор (1913), дошло до трајна политичка поделба на османлиска Македонија меѓу балканските претеденти (Србија, Бугарија и Грција).

Библиографија

Објавени извори

1. *Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903-1909*, (избор и превод на документи Ѓорѓи Стојчевски, редактор Михајло Миноски). Скопје 2002.
2. *Документи о спољној политици краљевине Србије 1903-1914*, књ. I, св. 1, Београд 1991.
3. Христов Александар, Донеv Јован, *Македонија во меѓународните договори 1875-1919*, Скопје 1994.

Литература

1. Војводић Михајло, *Србија и балканско питање (1875-1914)* Нови Сад 2000.
2. Ѓорѓиев Драги, „Малешевијата во административното уредување на Османлиската Империја (1877-1897)“, *Малеш 100 години по Димитар Поп Георгиев Беровски, минато, сегашност и иднина*, Берово 2007.
3. Миноски Михајло, „Српско-бугарските односи и македонското прашање непосредно по Илинденското востание“, *Историја XXIII/ 1-2*, Скопје 1987.
4. Попов Радослав, *Австро-Унгарија и реформите в Европејска Турција 1903-1908*, Софија 1974.
5. Тодоровски Глигор, *Реформите на големите европски сили во Македонија (1829-1909)*, кн. 2, Скопје 1984.
6. Тодоровски Глигор., *Србија и реформите во Македонија*, Скопје 1987.
7. White W. George, *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe*, published in the United States of America Rowan&Littlefield Publishers, Inc. 2000.

Резиме

Третата точка од Мирцштешката програма за реформи ги задолжувала ангажираните субјекти да ги поделат трите вилаети (Солунскиот, Битолскиот и Косовскиот/Скопскиот) на нови административни реони. Оваа реформска мерка предизвикала најмногу дискусија меѓу големите сили, при што дошле до израз нивните спротивни економски и политички интереси во однос на овој европски дел од османлиската држава. Во тој контекст, не бил помал и интересот на балканските држави кои веќе ги имале покажано своите завојувачки тенденции кон територијата на османлиска Македонија. Со оваа мерка, сите балкански земји гледале можност за некакво „групирање на националностите“ во Македонија, што ќе им се овозможило, во крајна консеквенца во поделбата на интересни сфери на влијание или во проектираната трајна поделба на македонската територија. Под притисок на австроунгарската дипломатија од реформскиот процес биле исклучени: неколкуте санџаци на Косовскиот (Скопскиот) вилает, што претходно, според ревизијата на Берлинскиот договор, Австро-Унгарија имала право да држи свои воени гарнизони (Сјеница, Нови Пазар, Плевље); потоа, три санџаци со мешано албанско и српско население (Пеќ, Призрен и Приштина) и од Битолскиот вилает санџаците: Серфиџанскиот, Елбасанскиот, Дебарскиот и поголем дел од Корчанскиот, каде што претежно или во своето големо мнозинство, биле населени со албанско население. Овој политички ангажман на австроунгарската држава покажува дека точката три од реформската програма, која се однесувала на некакво поправилно „групирање на националностите“, всушност, била нејзина инвенција и интервенција. Затоа што областите каде што имало мнозинско албанско население ги извадила од реформската програма и со тоа истовремено сакала да постигне заокружување и маркирање на идната автономна албанска територија.

Summary

The third item of the Mürzsteg Reform Programme imposed an obligation for the parties to divide the three vilayets (Thessaloniki, Bitola and Kosovo-Skopje) into new administrative regions. This reform measure was the most discussed issue among the Great Powers showing their opposing economic and political interest in this European part of the Ottoman Empire. In that sense the interest of the Balkan states, which had already shown their aggressive tendencies towards the territories of Ottoman Macedonia, was no less. All the Balkan countries saw this measure as a possibility for some kind of “grouping of the nationalities” in Macedonia that would have provided them with the final consequence of having a division in interest spheres of influence or in the projected permanent division of the Macedonian territory. Under the pressure by the Austro-Hungarian diplomacy the reform process did not incorporate: the several sanjaks of the Kosovo (Skopje) vilayet, where previously according to the Berlin Treaty revision Austria-Hungary had a right to keep its military garrisons (Sjenica, Novi Pazar, Plevlje); also, the three sanjaks with mixed Albanian and Serbian population (Pec, Prizren and Pristina); and in the Bitola Vilayet the sanjaks of Serfidz, Elbasan, Debar and most of Korca, which were mostly or with great majority inhabited by Albanian population. This political involvement of the Austro-Hungarian state shows that item three of the reform programme referring to some preciser “grouping of the nationalities” was its invention and intervention. This was so because the areas with majority Albanian population were taken out of the reform programme in order to achieve rounding up and demarcation of the future autonomous Albanian territory.